

Utredning

angående Svenska kyrkans närvaro i Grekland

Denna utredning är en del av en större generell genomlysning av Svenska kyrkans utlandsförsamlingar. Av avdelningschef Rickard Jönsson har jag fått uppdraget att göra utredningen om Svenska kyrkan i Grekland. Vilka är förutsättningarna för att Svenska kyrkan att vara närvarande i Grekland? Uppdraget skulle ta sin utgångspunkt i kyrkans grunduppdrag: gudstjänst, undervisning, mission och diakoni. Utredningen skulle med "pastoral ögon" se på verksamheten och ge förslag på hållbara lösningar utifrån ett ekonomiskt och verksamhetsmässigt perspektiv.

Av olika skäl, inte minst pandemin, har uppdraget blivit fördröjt. Utredningen har färdigställts under hösten 2021. Jag har besökt Aten en vecka i månadsskiftet oktober/november i år.

Under arbetet har jag haft överläggningar med kyrkoherden i Grekland sedan 2016 Björn Kling, kyrkorådets ordförande Anette Nordgren, ledamöterna Gro Reistad, Monika Legaki, Karin Phillipp, personalen husmor Birgitta Schönberg, lokalvårdare Kirsti Rokosa, musiker Paulina Mäkinen, pedagog Viktoria Johansson och ekonom Merete Kouloktsis; vidare besökare vid gudstjänster och sammankomster i församlingen, ambassadör Johan Borgstam, direktör Jenny Wallensten och vice direktör Patrik Klingborg på Svenska institutet i Aten samt den anglikanske kyrkoherden i Aten Leonard Doolan. Samtal har även förts med företrädare för Svenska skolan, SVEA och svenska-grekiska föreningen, personal på ambassaden, via zoom med anglikanska präster och diakoner i Grekland. I Sverige har jag samtalat med biskop Tomas Pettersson, konsul Eleftherios Sotiriou, Magnus Evertsson och Fredrik Lidé vid kyrkokansliet samt Rickard Jönsson och Johanna Holmlund Lautmann.

Svenska kyrkan i Grekland

Församlingens hemvist är Aten. Där firas de regelbundna gudstjänsterna, där finns församlingshuset med personal, där sker daglig verksamhet, där är prästens tjänstgöringsort, där finns nästan alla av kyrkorådets medlemmar. Församlingens förhistoria finns i Pireus där det tidigare fanns en svenska sjömanskyrkan som blev Svenska kyrkan i Grekland. Flytten till Aten ägde rum för 12 år sedan. Svensk sjöfart till Pireus var sedan länge obefintlig, andra mobila grupper fanns inte heller längre (lastbilschaufförer var en period en stor grupp), den bofast gruppen valde hellre centrala Aten än förorten Pireus, även tillfälliga besökare i landet hittade lättare till en kyrka i centrala Aten.

Ett nytt församlingshus hyrs sedan 2019 i den gamla stadsdelen Plaka som också är en av turistmagneterna i Aten. Församlingshusets entréväning rymmer lärum med andaktshörna, en trappa ner kök och matsal, en trappa upp lokaler som i huvudsak nyttjas av Svenska

språkföreningen, två trappor upp arbetsrum för präst och ekonom samt förråd. Allra överst finns en mindre takterrass. Huset är öppet måndag – torsdag kl 14 – 19, onsdag även 19 - 21, lördag 9.30 – 14.30 och söndag i samband med gudstjänst.

Förutom många spontanbesök äger följande organiserade verksamheter rum:

Måndag barnsång och kyrkokör

Tisdag personalsamling och stickkafé och studiegrupp

Onsdag "gubb-kafé", kvällsgudstjänst och temakväll/föredrag/film.

Torsdag sopplunch eller afternoon tea, bokcirkel och anhöriggrupp

Lördag skolan, barn och föräldrar i huset, kyrkans barnverksamhet 0 - 3 år och 4 - 5 år.

Söndag kyrkkaffe.

Gudstjänstillfällen och barnverksamheten har ökat fram till pandemin.

S:t Paul, den anglikanska kyrkan, upplåts för församlingens högmässa/gudstjänst som firas klockan 12 eller 18 tre av fyra söndagar (den fjärde firas i församlingshuset). Anglikanska kyrkan ligger i grannkvarteret och är en "riktig" kyrka. Åt den anglikanske församlingen upplåts i gengäld församlingshuset för ett par sammankomster i veckan. Den svenske prästen vikarierar vid behov för sin anglikanske kollega och deltar ofta i den anglikanska gudstjänsten.

Det ekumeniska samarbetet med den anglikanske församlingen fungerar mycket bra och hålls levande med både teologiska och praktiska överläggningar. Den svenske prästen är t ex med i den bönegemenskap som det anglikanska prästerskapet i Grekland upprätthåller via zoom.

Prästen besöker Kreta normalt fyra gånger under sommarhalvåret med tre dagar i Chania och en dag i vardera i Herakleion och Rethymno. Under vinterhalvåret ytterligare två gånger, totalt sex gånger per år. I Herakleion upplåter katolska kyrkan ett kapell. Övriga gudstjänster/träffar på Kreta sker i hemmet eller på en taverna. Rhodos besöks också fyra gånger per under sommarhalvåret i vardera tre dagar. Under vinterhalvåret ytterligare två gånger, totalt sex gånger per år. Även där upplåter katolska kyrkan ett kapell som även tar hand om Svenska kyrkans gudstjänstföremål från den tidigare svenska församlingen på Rhodos.

Kyrkorådet har en god kompetensspridning: advokat, småbarnsförälder, idéspruta, sjökapten, lärare, administratör, "lyxhustru", en ledamot representerar Kreta, en de danska kontakterna. Finska sjömansmissionen har en anställd i Aten som finns i församlingshuset en dag i veckan. Medarbetare från samtliga nordiska ambassader är regelmässigt adjungerad till kyrkorådet.

Kyrkorådet speglar också den svenska kolonien i Grekland. Två grupper "sticker ut", de som i ungdomen kom till Grekland, i huvudsak genom turistnäringen, och bildade familj där samt personer som vuxit upp i Sverige med grekiska föräldrar och flyttat tillbaka till Grekland.

Församlingens verksamhet är mycket snarlik den som sker i en liten församling i Sverige. Mycket "vardagskyrka" med barnverksamhet, körer, samtals- och studiegrupper, öppet hus i

församlingshuset, gudstjänster. Samt uthyrning av lokaler i församlingshuset. Församlingen är mycket väl integrerad i den svenska lokalsamhället i Grekland.

Församlingshuset nyttjas även av svenska och finska skolan varje lördag, SVEA tre gånger per månad och svensk/grekiska föreningen en gång per månad. Det fungerar alltså som träffpunkt för hela den svenska/nordiska kolonien i Aten. Hyran är formellt gratis men församlingen får en "donation". Besökare från Sverige kan vara konfirmand- och församlingsgrupper, folkhögskoleklasser och turister som råkar se den svenska flaggan på huset.

Församlingen fungerade tidigare som en skandinavisk kyrka i Aten. Numera är den i huvudsak svensk. Norsk präst kommer på begäran och leder gudstjänst, vanligtvis endast en gång per år. Danska gudstjänster firades tidigare 3 - 4 gånger per år, men inte självklart i den svenska församlingen. Under de senaste åren har ingen dansk präst firat någon dansk gudstjänst i Grekland. Finska sjömansmissionen har en medarbetare (socialkurator) delvis knuten till svenska församlingen. Gudstjänster på finska firas, oregelbundet, när någon präst kommer.

Församlingens personal består av präst 100 % som är finansierad från Sverige, husmor 80 %, ekonom/administratör 50 %, lokalvårdare 40 %, musiker 30 %, pedagog 30 %, de fem sistnämnda är lokalanställda av Svenska kyrkan i Grekland. Till gruppen kan räknas även den finska socialkuratorn, utsänd och finansierad av Finska sjömansmissionen. Alla lokalanställda talar grekiska och svenska eller finska.

Medarbetarna konstaterade vid mitt besök att samtliga arbetar diakonalt. Ett exempel under veckan var ett telefonsamtal från polisen i Thessaloniki som hade tagit hand om en förvirrad svensk. För polisen var det självklart att kontakta församlingen, inte ambassaden (!), som per telefon fick ordna allt. Församlingen bidrar ekonomiskt till grekiska diakoniorganisationer som arbetar med flyktingar i landet.

Medlemsutvecklingen är positiv: 2015:89, 2016:70, 2017:223, 2018:341, 2019:341, 2020: 358. Kyrkoherdens veckobrev skickas till cirka 450 adresser. Medlemsavgiften är frivillig. En vanlig frivillig donation är 25 - 50 € per år, men som endast betalas av ett 50-tal medlemmar.

Alla formella papper, från församlingsinstruktion till krisrutiner mm, är i mycket god ordning.

Svenska ambassaden i Grekland är liten trots att man handlägger mer än dubbelt så många konsulära ärenden än i Thailand. I Grekland finns stor tacksamhet mot Sverige för hjälp vid skogsbränder och gräns/flyktingbevakning samt även sedan kriget i Grekland. Ambassaden har mycket god erfarenhet av och höga förväntningar på församlingen. Prästens medverkan är nödvändig i flera konsulära ärenden. Ambassadören hjälper gärna till vid kontakter med "svenska" företag.

Församlingens ekonomi

Församlingens självfinansiering respektive Sverigefinansierat framgår av följande tabell

År	Anslag fr Sverige tusen €	% av omslutning	resultat
----	------------------------------	--------------------	----------

2014	62	39	- 18	
2015	64	45	- 48	
2016	65	35	+ 18	
2017	83	45	+ 27	
2018	86	49	+ 21	
2019	89	51	+ 12	
2020	80	58	- 16	
2021	65	(41)	(+30)	prognoser
2022	45			

Ett pandemistöd på 50 tusen har utbetalats under 2021.

2017 drogs en tjänst in som finansierades från Sverige. Detta komparerades med ett bidrag om 23 tusen. Det är numera borttaget.

Anslagen från Sverige innefattade tidigare kostnader för lokal inkl. driftskostnad, lokalanställd musiker och pedagog, resor utanför stationeringsorten och revision. Anslaget för 2022 (45 tusen) utgår för endast hyra av församlingshus och prästbostad. Till församlingens kostnad för hyra av församlingshuset (med driftskostnad) bör läggas personalkostnad för husmor och lokalvårdare. Då tydliggörs vad församlingshuset med verksamhet egentligen kostar. Med utgångspunkt i 2021 års redovisning blir då kostnaden för att driva församlingshuset 79 tusen euro. Intäkter ("hyra") från andra som nyttjag församlingshuset var 2020 endast 12 tusen. På församlingen ligger vidare alla verksamhetskostnader. De stora kostnaderna för församlingen är personal och lokal. Kan besparingar ske på dessa tunga poster? Kan intäkter ökas? I budget 2021 (som inte tar hänsyn till pandemin) ger basarer ett nettotillskott om 10 tusen, kyrkliga handlingar (läs vigslar) 20 tusen och donationer/"hyra" 5 tusen. Prognos för året visar ett överskott om 30 tusen beroende på extra medel från Sverige på grund av pandemin.

Balansräkningen visar tillgångar i kassa och bank om cirka 135 tusen, inklusive reservationer för pensionskostnader samt en särskild diakonikassa. Det balanserade resultatet är minus cirka 110 tusen.

Reflektioner

Svenska kyrkans utlandsverksamhet är i huvudsak organiserad som svenska utlandsförsamlingar. De är "godkända" av kyrkostyrelsen, de sorterar under Visby stift, de har speciellt regelverk i kyrkoordningen. De förväntas, med de speciella förhållanden som råder från plats till plats, vara Svenska kyrkans församlingar. Det innebär till exempel att de ska ha ett kyrkoråd, en ansvarig präst och ett antal formaliadokument. Den grundläggande

uppgiften är densamma: fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission. Är det möjligt att bygga upp, utveckla och vidmakthålla ett pastoralt församlingsarbete om ansvarig präst tvingas sluta efter fyra år? Det är ytterst tveksamt. Kanske borde utlandskyrkans historia med ambassadkyrkor och sjömanskyrkor på nytt diskuteras med nya utgångspunkter och erfarenheter. Vissa av de nuvarande utlandsförsamlingarna har stadga och förmåga att fortsätta som församlingar. Men även då är vissa förändringar av regelverket nödvändiga. Kan just den begränsade anställningstiden för personalen från Sverige ge anledning att diskutera olika status/former/villkor på Svenska kyrkans utlandsverksamheter? Andra av de nuvarande utlandsförsamlingarna kanske skulle slippa den formella ställningen som församling. Den pastorala uppgiften förblir densamma men de flexibla möjligheterna blir bättre.

Församlingen i Aten har annex på Kreta och Rhodos dit prästen regelbundet återkommer för gudstjänst, själavård och olika församlingsaktiviteter. Platserna förutsätter närvaro av engagerade volontärer för att besöken ska bli meningsfulla. Rhodos har tidigare varit en egen verksamhetsort. Hur och av vem fattas beslut om sådana annex? Praxis förfaller vara olika mellan olika utlandsförsamlingar. Kan till exempel församling i Grekland ha annex i Turkiet eller församling i Storbritannien ha annex i Irland?

Borgåöverenskommelsen formaliserade den nära relation som Svenska kyrkan har med den anglikanska gemenskapen, särskilt Church of England. Med överenskommelsen som bas har flera möjligheter med samverkan prövats. I Aten är den svenske prästen anställd via den anglikanska församlingen. Formellt på grund av en försäkringsfråga. Men detta formaliabeslut har performativt påverkat gemenskapen mellan de båda församlingarna. Svenska församlingen lånar kyrkolokal, anglikanska församlingen lånar församlingslokaler. Den svenske prästen är delvis knuten till gruppen av anglikanska präster i Grekland, han är inofficiell vikarie i den anglikanska församlingen – av språkskäl är det inte ofta ett reciprok förhållande. Både den svenska och den engelskspråkiga församlingen blir äldre. Kan de tillsammans lösa ett gemensamt problem? (De yngre i den svenska är återvändarfamiljer från Sverige, de yngre i den anglikanska är afrikanska familjer). Vilka tjänster går att samutnyttja? Vilka praktiska kontakter går att dela?

Den anglikanske kyrkoherden har även titeln Apokriarios, vilket betyder att han är ärkebiskopens av Canterbury utsände kontaktpersonen/ambassadören till den ortodoxe ärkebiskopen i Grekland. Denna kyrkodiomatiska ställning innebär att kyrkoherden har en ingång i den ortodoxa kyrkan, både ceremoniellt och i samtal/kontakter. Motsvarande ingång till den ortodoxa kyrkan i Grekland har inte den svenske kyrkoherden. I internationellt umgänge mellan kyrkor spelar biskoparna en viktig roll. Att den svenske kyrkoherden skulle kunna vara anställd genom den anglikanske församlingen förutsatte till exempel ett personligt möte mellan biskop Tomas och den anglikanske biskopen över det anglikanska Europastiftet.

Den anglikanske kyrkoherden arbetar, med halvofficiella kontakter inom ortodoxa kyrkan, för att åstadkomma en "anglican foundation" i Aten som skulle ha fyra verksamheter: ett centrum för den anglikanska församlingen, en organisation för socialt arbete bland flyktingar och migranter, ett Rowan Williams Institut (tidigare ärkebiskop av Canterbury, internationell

expert på kyrkofäderna, hedersdoktor vid grekiska universitet) för patristiska studier, en bas för apokrisarios. Hyresfri lokal för en sådan institution har utlovats. Samarbetet mellan den anglikanska och svenska församlingen skulle kunna innebära att även den svenska så småningom skulle kunna rymmas inom den första verksamheten. Den anglikanske kyrkoherden är öppen för en sådan framtidshorisont. Kanske skulle den svenska rutinen med vardagskyrka öppna för en personell samverkan. Kanske skulle den anglikanska världens erfarenhet av volontärarbete smitta av sig på vår tradition.

Ekumenik är viktig och bör främjas på alla olika sätt. Kyrkoherden i Grekland/Aten har under 5 år inte fått en enda fråga från Svenska kyrkans nationella nivå med bäring på ekumenik. På min fråga hos kyrkokansliet vem man vänder sig till för att få information om den grekiska kyrkan blev svaret att man frågar Sveriges kristna råd. Även om ekumenik inte är en huvudsyssla för kyrkoherden i Aten, borde hans närvaro mitt i det grekiska samhället kunna bidra till ekumeniska reflektioner i Uppsala. Har Svenska kyrkan för snäva uppdragsbeskrivningar för sin utlandspersonal? Är ansvarsfördelningen i Uppsala alltför uppdelad i olika områden?

Vigslar är en viktig inkomstkälla för många utlandsförsamlingar så även för Grekland/Aten. När man ifrågasätter om en kyrklig handling, som i Sverige är gratis liksom alla andra gudstjänster, ska användas som inkomstkälla, är svaret ofta att vigslar ger många kontakter som är positiva även för relationer mellan kyrka och folk på hemmaplan. Många brudpar har släkt och vänner med på resan och många återkommer. Ofta har brudparen kyrkliga kontakter i Sverige. En minnesrik bröllopsresa till Medelhavet ger förvisso tillfällen att berätta om, men ett kort möte med en präst och en vigselgudstjänst kanske överskattas som missionstillfälle.

Finska och svenska skolan driver sin verksamhet i församlingshuset på lördagar. När eleverna har lektioner finns föräldrarna ofta i huset. Vuxenundervisningen sker även på andra tider. Husets tredje våningsplan disponeras i huvudsak av språkföreningen. Med en kostnad för församlingshuset med personal på över 70 tusen, vore det rimligt att cirka en fjärdedel betalas av språkföreningen. Vilka skäl finns för Svenska kyrkan att delfinansiera en verksamhet som delvis drivs med statliga medel?

Kyrkoherden återkom fler gånger i våra samtal till att man i utlandskyrkan måste "ta bollen på uppstuds" i jämförelse med i Sverige. Det finns sällan tid för utredningar och djupa överväganden. Behövs en särskild utbildning för utlandstjänst? Vad är generellt för utlandstjänst förutom att ta del av platsspecifika överlämningsdokument? Församlingen har haft studenter som haft sin VFU (verksamhetsförlagd utbildning, tre veckor under prästutbildningen) i Aten. Fler prästpraktikanter borde genomföra delar av utbildningen utomlands. Visby stift har få nya präster. En önskvärd möjlighet att genomföra hela eller halva tiden som pastorsadjunkt i en utlandsförsamling bör kunna lösas med en överenskommelse mellan stiftet.

Främjandefrågor inom utlandsförsamlingarna handläggs av kyrkostyrelsen genom råd och kansli. Både tillsyns- och främjandeåtgärder förutsätter ett grundläggande förtroende mellan å ena sidan Visby domkapitel respektive kyrkostyrelsen genom sitt råd och kansli och å andra

sidan Svenska kyrkans utlandsförsamlingar. En stimulerande kritisk lojalitet får inte övergå i uppgivenhet eller avståndstagande. Kritik och förväntan från kyrkorådet i Aten handlar om till exempel utbildning för lokalanställd personal, involvering i flyktingfrågan, transparens i besluten, förutsägbarhet i anslagsfrågor, samverkansformer med anglikanerna, prästens anställningstid.

Slutsatser

Svenska kyrkan bör ha en långsiktig närvaro i Grekland. Församlingen är den enda i ett ortodoxt land. Församlingen kan vara Svenska kyrkans utsiktspunkt mot praxis i den ortodoxa världen och även när det gäller hjälpinsatser i flyktingsammanhang och vid jordbävningar. Inom överskådlig tid kommer Aten vara den främsta platsen vi i kyrkligt vardagsliv praktiserar samarbete med anglikanska kyrkan. Invandringen från Sverige börjar föryngra församlingen.

Det måste göras tydligt vem som beslutar om annex till församlingarnas huvudorter. Kostnadsmässigt torde det mest röra prästens reskostnader, som rimligen ska ingå i det nationella anslaget. Gäller samma regler Aten – Kreta, Oslo – Trondheim och London – Dublin? I Sverige gäller vistelsebegreppet, då väljer församlingen. Men om det gäller annex utanför det formella ansvarsområdet? Kyrkoherden i Grekland har förfrågningar från Cypern, Turkiet och Bulgarien, alla utanför församlingens område. Ansvar och förväntan behöver klargöras.

Relationen med den anglikanska församlingen, framför allt mellan prästerna, fördjupas. Borgåöverenskommelsen gav förutsättningar för den svenske prästens anställning via den anglikanska församlingen. Det som nu sker utan formella beslut är ekumeniskt intressant. I en artikel i avhandlingen "En kyrka driven av mission" inför präst- och diakonmötet i Lund 2022, skriver Lena Sjöstrand om den performativa konsekvensen av att den katolska församlingen under en period firade sina högmässor i Lunds domkyrka. Det som sker i Aten är intressant i ett vidare perspektiv. Utvecklingen bör följas teologiskt.

Aten är tillsammans med bland andra Rom, London, Jerusalem viktiga även ur ett kyrkodiplatiskt perspektiv. Prästen i Aten representerar en stor kyrka i en annan gren av världskyrkan i relation till den ortodoxa världskyrkan. Kyrkodiplomati är episkopal eller, på det mer vardagliga planet, med episkopala representanter. Arbetet "på golvet" kan delvis skötas från kyrkokansliet i Uppsala men i praktiska frågor, som kan vara början på något större, är en lokal representation att föredra. I en genomgång av utlandsförsamlingarnas ekumeniska uppdrag bör även den kyrkodiplatiska sidan observeras. Varför inte börja med Aten?

Svenska kyrkan på nationell nivå har de senaste åren svarat för cirka hälften av församlingens kostnader. Det är inte hållbart. Anslaget är därför redan nu sänkt till en nivå som kräver genomgripande beslut i Grekland. Det första gäller ersättningen från organisationer som nyttjar församlingshuset. Skolföreningens bidrag måste ökas rejält. Efter tre år bör den motsvara föreningens andel av disponerandet av lokaler. Övriga

organisationer bör med en trappa på två år betala motsvarande vad andra lokaler kostar. Allt detta för att tillsammans kunna behålla församlingshuset till allas glädje och nytta.

Den andra besparingen gäller personal. Kostnaderna för all lokalanställd personal bör kunna minskas med minst 10 procentenheter av respektive medarbetares anställning. När det gäller administratören bör även visa tjänster kunna säljas till den anglikanska församlingen. Om husmorstjänsten minskas behöver som en konsekvens även öppethållandet i församlingshuset minskas. Över huvud kräver situationen att församlingen ser över sin verksamhet i första hand och sin ekonomiska situation därefter. Budgeten för 2022 behöver revideras. Ambassadören är öppen för att bearbeta "svenska" företag om sponsring.

Hyran för församlingshuset är betungande. Om församlingen skulle kunna inkorporeras i den tänkta "anglican foundation" vore det mycket lyckosamt. Mycket arbete bör läggas på en sådan lösning. Biskop Tomas bör eventuellt engageras för att ge önskemålet om den svenska församlingens närvaro ytterligare tyngd. En artighetsvisit hos den grekiske ärkebiskopen kunde aktualisera kyrkodiplomatin, men i nuläget inte lokalfrågan. Tills denna möjlighet är beslutad bör församlingen erhålla anslag för att kunna behålla församlingshuset.

Nyligen har kyrkostyrelsen tillsatt en utredning om den framtida prästutbildningen. Svenska kyrkan i utlandet bör både för kyrkostyrelsen och utredningen påtala önskemålet att möjlighet till praktik och/eller tjänst i utlandskyrkan ska öppnas.

Domkapitlet i Visby svarar för tillsynen i utlandsförsamlingarna och kyrkostyrelsen genom råd och kansli för främjandet. Förutsättningen för fungerande tillsyn och främjande är ett grundläggande förtroende. Församlingen i Grekland upplever sig styvmoderligt behandlad av kyrkostyrelsen. Den hjälp man behöver saknas. Olika förtroendeskapande åtgärder behövs. I förlängningen ligger också frågan om kyrkostyrelsen genom råd och kansli förfogar över sådana resurser som ett stiftskansli kan erbjuda församlingar i Sverige.

Stockholm 2021-12-14

Håkan E Wilhelmsson